

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 6 december 2022

Mål nr

Ö 1246-22

PARTER

Klagande

BÄ

Ombud: Advokat MC

Motpart

BT i konkurs

Ombud: Advokaterna CH och YS

SAKEN

Återförvisning av mål om avvisande av talan

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2022-01-28 i mål Ö 6042-21

Dok.Id 243087

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:00–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–16:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstادمstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avslår överklagandet.

Det ankommer på tingsrätten att i samband med målets återupptagande pröva frågan om rättegångskostnader i hovrätten och Högsta domstolen.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

BÄ har yrkat att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens beslut och fastställa tingsrättens beslut om avvisning.

BT har motsatt sig ändring av hovrättens beslut.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader.

SKÄL

Bakgrund

1. BT väckte talan mot BÄ och yrkade att hon skulle utge bl.a. en ring till honom. BÄ bestred yrkandet och anförde att ringen var en gåva till henne och att hon i vart fall hade lämnat tillbaka ringen till BT.
2. Tingsrätten förpliktade BÄ att utge ringen till BT, eftersom hon inte hade visat att det var fråga om en gåva eller att hon hade återlämnat ringen. Domen vann laga kraft efter att hovrätten beslutat att inte meddela prövningstillstånd.
3. BÄ återlämnade inte ringen till BT, som begärde verkställighet av domen. Kronofogdemyndigheten kunde emellertid inte verkställa domen, eftersom BÄ uppgett att hon inte hade ringen i sin besittning.
4. BT väckte en ny talan och yrkade att BÄ skulle ersätta ringens värde. Som grund för talan gjorde han i huvudsak gällande att det i tingsrättens dom slagits fast att BÄ är skyldig att utge ringen, att domen inte kan verkställas och

att hennes underlåtenhet att rätta sig efter domen innebär att hon är skadeståndsskyldig gentemot honom för sakskada.

5. BÄ invände att den tidigare domen utgjorde hinder mot att pröva BTs nya talan om ersättning, eftersom den avser samma sak som det tidigare målet.

6. Tingsrätten bedömde att yrkandet om ersättning för ringen omfattas av den tidigare domens rättskraft och avvisade talan. Hovrätten har ansett att BTs talan om ersättning är tillåten med hänvisning till att det har uppkommit en ny omständighet efter den första domen, nämligen att BÄ inte har överlämnat ringen och att den första domen inte har kunnat verkställas. Hovrätten har undanröjt tingsrättens beslut och återförvisat målet till tingsrätten för fortsatt handläggning.

Frågan i Högsta domstolen

7. Frågan i Högsta domstolen är om en tidigare dom där käranden har fått bifall till ett yrkande om att utfå viss egendom från svaranden hindrar en ny talan där käranden i stället yrkar att få ut ersättning av samma svarande för egendomens förmögenhetsvärde. En delfråga är då om det får betydelse att den tidigare domen inte har kunnat verkställas.

Negativ rättskraft i tvistemål

8. En dom som har fått laga kraft har rättskraft när det gäller den sak som talan har avsett. Rättskraften innebär bl.a. att den sak som har avgjorts genom domen inte kan bli föremål för prövning i en ny rättegång (res judicata). Domen utgör alltså processhinder i en senare rättegång; den har då s.k. negativ rättskraft. (Jfr 17 kap. 11 § första och tredje styckena rättegångsbalken.)

9. För rättskraften gäller olika begränsningar, bl.a. att den som huvudregel bara gäller mellan parterna i den tidigare processen. Den är också begränsad i tiden (se p. 21 och 22).

10. Av grundläggande betydelse för bedömningen är vad som utgör samma sak. Om yrkandet i den nya rättegången avser samma civilrättsliga rättsföljd som yrkandet i den tidigare rättegången är det fråga om samma sak och den tidigare domen har negativ rättskraft.

11. Av Högsta domstolens praxis framgår att den negativa rättskraften i mål om betalningsskyldighet också omfattar alternativa och ekonomiskt likvärdiga rättsföljder. När en säljare eller uppdragstagare för talan om betalningsskyldighet för viss egendom eller tjänst anses den frågan odelbar i rättskraftshänseende. Om betalningsskyldigheten har prövats i en tidigare rättegång utgör det hinder mot att ta upp en talan om återbetalning eller prisavdrag. Den negativa rättskraften hindrar också en köpare eller beställare som fört talan om hävning på grund av fel i varan eller tjänsten att senare väcka en ny talan avseende samma fel, exempelvis om prisavdrag. (Jfr ”Marmorarbetet i Falkenberg” NJA 1999 s. 520 samt ”Renoveringen i Västervik” NJA 2021 s. 407 p. 10 och 18 med där gjorda hänvisningar.)

12. För svaranden innebär rättskraften av en dom som rör betalningsskyldighet att han eller hon inte längre kan få några invändningar prövade avseende samma rättsföljd eller alternativa och ekonomiskt likvärdiga rättsföljder. Det gäller oavsett om invändningarna har framförts i den första rättegången eller inte. Det avgörande är om omständigheten har förelegat vid tidpunkten för domen och invändningen därför har kunnat prövas. (Se ”Renoveringen i Västervik” p. 13.)

13. Den rättspraxis som innebär att den negativa rättskraften av en dom inte bara omfattar samma rättsföljd, utan också rättsföljder som är alternativa och ekonomiskt likvärdiga, har utvecklats med inriktning på betalningsskyldighet. Systematiska synpunkter och ändamålsskäl talar för att denna praxis tillämpas också i andra fall. Det kan emellertid finnas situationer där det finns skäl att bedöma rättskraftens omfattning på annat sätt och det är knappast möjligt –

eller lämpligt – att en praxis som är utformad för vissa typer av ersättningar får omfatta alla typer av civilrättsliga anspråk.

Surrogatprestationer

14. När det genom en dom har prövats om viss egendom ska lämnas ut till käranden på grund av äganderätt och denne därefter väcker en ny talan mot samma person om att i stället få ersättning för egendomens värde (surrogatprestation) talar flera skäl för att rättskraften bör bedömas med utgångspunkt i det synsätt som har utbildats på området för betalningsskyldighet. Den negativa rättskraften kommer då att omfatta inte bara den rättsföljd som har prövats utan också alternativa och ekonomiskt likvärdiga rättsföljder.

15. I senare juridisk doktrin framförs uppfattningen att ett yrkande om att få ut egendom och ett yrkande om att få ut ersättning för samma egendoms värde avser alternativa och ekonomiskt likvärdiga rättsföljder och att den negativa rättskraften alltså omfattar den nya talan (se bl.a. Per Olof Ekelöf m.fl., Rättegång III, 2018, JUNO, version 8, s. 192 och Roberth Nordh, Processens ram i tvistemål, 4 uppl., 2019, s. 99 f.).

16. Att det i dessa situationer är fråga om alternativa rättsföljder står klart; käranden kan inte få bifall till båda yrkandena samtidigt. Det är dock inte givet att de två rättsföljderna ska bedömas som ekonomiskt likvärdiga.

17. I rättsfallet ”Marmorarbetet i Falkenberg” uttalade Högsta domstolen när det gäller ersättning för avhjälpande av fel att sådan ersättning visserligen har en annan karaktär än prisavdrag så till vida att ersättningen utgör ett surrogat för fullgörelse. Samtidigt är påföljden i princip alternativ till prisavdrag genom att utnyttjandet av den ena påverkar storleken på den andra. Beaktas varans eller tjänstens skick får de anses vara ekonomiskt likvärdiga. (Se särskilt s. 527 i rättsfallet.)

18. Att få ut viss egendom är en rättsföljd av annan karaktär än ersättning för egendomens förmögensvärde. Även om det bortses från ett eventuellt affektionsvärde är rätten till själva egendomen typiskt sett starkare än enbart ett ekonomiskt krav; det ligger i surrogatets natur att det aldrig fullt ut kan jämföras med själva egendomen. Tanken med en ekonomisk ersättning som surrogat är emellertid att så långt möjligt kompensera för en förlust av egendomen. De två rättsföljderna bör därför i rättskraftshänseende betraktas som ekonomiskt likvärdiga.

19. Ett sådant synsätt ligger dessutom väl i linje med rättegångsbalkens bestämmelse om litispändens. När det pågår en rättegång om utfående av viss egendom bör det inte vara möjligt att i en annan rättegång väcka en ny talan om ersättning för egendomens värde (se 13 kap. 6 § rättegångsbalken). Det är också väl förenligt med bestämmelsen i 13 kap. 3 § första stycket 1 som innebär att det inte utgör en ändring av talan att under rättegången kräva annan fullgörelse än den om vilken talan väckts, när en omständighet har inträffat under rättegången eller först då blivit känd för käranden (jfr Per Olof Ekelöf m.fl., Rättegång II, 2015, JUNO, version 9, s. 159 f.).

20. Mot den bakgrunden bör synsättet – i likhet med vad som gäller vid betalningsskyldighet – vara att en talan om att på grund av äganderätt få ut viss egendom och en talan mot samma svarande om att som surrogat i stället få ersättning för egendomens värde anses gälla samma sak.

Efterföljande omständigheter

21. Rättskraften är inte bara begränsad i objektivet och subjektivt hänseende, utan också i tiden. Omständigheter som inträffar efter den första processen (s.k. facta supervenientia) kan medföra att en ny talan ska tas upp, trots att den annars hade ansetts röra samma sak.

22. En förutsättning för att domens rättskraft inte ska hindra att saken prövas på nytt är att de omständigheter som har tillkommit efter den lagakraftvunna domen har karaktär av rättsfakta och är i sammanhanget relevanta (se ”Skattefordran i VLT:s konkurs” NJA 2020 s. 832 p. 26).

23. Frågan är då hur man ska se på det fallet att en surrogatprestation aktualiseras i en senare rättegång.

24. Om egendom som ska lämnas ut till käranden efter domen har gått förlorad, exempelvis genom en brand, kan en ny talan från käranden om en surrogatprestation prövas utan hinder av domen. Det är då tydligt att det efter domen har inträffat omständigheter (förlusten av egendomen i branden) som har karaktär av rättsfakta och som är relevanta i sammanhanget.

25. En annan situation är att svaranden inte längre innehar egendomen på ett sådant sätt att han eller hon kan följa domen. Detta kan framgå av att den första domen inte har kunnat verkställas. Det har ansetts orimligt att käranden i ett sådant fall inte skulle kunna utverka en ny exekutionstitel avseende ersättning motsvarande föremålets värde (jfr Per Olof Ekelöf m.fl., Rättegång III, 2018, JUNO, version 8, s. 192, not 220).

26. Ändamålsskäl talar för att en kärande ska kunna få en talan om ersättning prövad när den egendom som skulle lämnas ut enligt en lagakraftvunnen dom inte längre innehas av svaranden. Den som enligt en dom har rätt till en viss egendom bör då inte vara betagen rätten till ersättning. Käranden hade inte kunnat undanröja risken för att hamna i den situationen genom att framställa ett andrahandsyrkande om ersättning i den första rättegången. Ett sådant yrkande kommer ju inte att prövas om käranden får bifall till yrkandet om utfående av egendomen. Att käranden kan ha anledning att i andra hand framställa ett yrkande om ersättning för att säkerställa sin rätt för det fall att yrkandet om utfående inte bifalls är en annan sak.

27. Att svaranden saknar möjlighet att följa en lagakraftvunnen dom på grund av att han eller hon inte längre innehar egendomen – och det således inte heller är möjligt att verkställa domen – bör ses som en omständighet som har karaktären av ett relevant rättsfaktum. Det är därmed en sådan efterföljande omständighet som innebär att den tidigare domen inte hindrar en ny talan om en surrogatprestation.

28. Det sagda gäller också då svaranden redan i den första rättegången invände att han eller hon inte innehade egendomen. Om domstolen bifaller talan måste det ju förutsätta att svaranden enligt domstolens bedömning innehade egendomen.

Bedömningen i detta fall

29. BTs talan om ersättning för ringens värde är alternativ till och ekonomiskt likvärdig med talan om återlämnande av ringen (se p. 16 och 18). Hans skadeståndstalan rör därför samma sak som hans tidigare talan. Talan kan därför endast tas upp om det finns någon efterföljande omständighet som begränsar rättskraften i tiden.

30. Av utredningen framgår att Kronofogdemyndigheten inte kan verkställa domen om återlämnande av ringen, eftersom BÄ har uppgett att hon inte innehar den.

31. Att den tidigare domen inte har kunnat verkställas får anses innebära att BÄ saknar möjlighet att följa den lagakraftvunna domen på grund av att hon inte längre innehar ringen (se p. 27 och 28). Detta förhållande har karaktär av ett rättsfaktum som är nytt och relevant för BTs talan. Det finns därför inte något hinder mot att ta upp hans talan om ersättning till prövning.

32. Överklagandet ska därmed avslås.

33. Frågan om rättegångskostnaderna i hovrätten och Högsta domstolen ska prövas av tingsrätten i samband med målet efter dess återupptagande (se 18 kap. 15 § tredje stycket rättegångsbalken).

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Dag Mattsson (skiljaktig), Malin Bonthron, Cecilia Renfors (referent) och Jonas Malmberg (skiljaktig)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Charlotta Törnell

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Dag Mattsson är skiljaktig i fråga om motiveringen enligt följande.

Enligt 17 kap. 11 § första stycket rättegångsbalken äger lagakraftvunnen dom rättskraft ”såvitt därigenom avgjorts den sak, varom talan väckts”. I paragrafens tredje stycke föreskrivs att ”fråga, som sålunda avgjorts” inte igen får tas upp till prövning. Genom dessa regler skapas trygghet mot att verkan av ett en gång meddelat domstolsavgörande rubbas genom en ny rättegång. Reglerna fyller också en viktig processekonomisk funktion genom att motverka att samma tvist görs till föremål för upprepade processer och tvinga parterna till omsorg i processföringen.

Bedömningen av om en väckt talan ska avvisas enligt 17 kap. 11 § tredje stycket på grund av att den rör fråga som har avgjorts genom en tidigare dom måste bygga på en jämförelse mellan å ena sidan den tidigare domen och den sak som har prövats genom denna samt å andra sidan den nya talan som har väckts och det nya avgörande som åsyftas med det.

Sedan gammalt synes det ha funnits samstämmighet om att en dom i en första rättegång om utfående av egendom saknar verkan som processhinder i en senare rättegång om att i stället få betalt för egendomens värde (se Kallenberg, Svensk civilprocess 1923 s. 1392 f., Agge, Bidrag till läran om civildomens rättskraft 1932 s. 188 f. och 209, Olivecrona, Domen i tvistemål 1943 s. 215 och 227, Gärde s. 194, Olivecrona, Rätt och dom 1966 s. 312 f. och Ekelöf, Rättegång III 1994 s. 142 f.). Det har ansetts att det i rättskraftsavseende handlar om två olika saker, låt vara att resonemanget dit kan ha skiljt sig.

På senare tid har det i rättslitteraturen ifrågasatts om detta rättsläge inte förändrades genom rättsfallet ”Marmorarbetet i Falkenberg” NJA 1999 s. 520 (se bl.a. Nordh, Processens ram i tvistemål, 2019 s. 99 f. och Lindell,

Civilprocessen, 2021 JUNO Version 5 s. 417 f.). För att uppnå en rimlig ordning – där käranden inte går miste om en möjlighet till ersättningstalan i en senare rättegång – har man då i litteraturen i stället varit hänvisad till den svårfångade läran om *facta supervenientia*.

En sådan slutsats behöver emellertid inte dras av ”Marmorarbetet i Falkenberg”. Rättsfallet måste inte förstås så att det medför någon förändring av det tidigare vedertagna rättsläget.

I ”Marmorarbetet i Falkenberg” uttalades att den negativa rättskraften omfattar också alternativa och ekonomiskt likvärdiga rättsföljder. Ett yrkande om prisavdrag på grund av värdeminskning och ett yrkande om ersättning för avhjälpandekostnader, vilka båda avsåg samma fel, bedömdes vara alternativa och ekonomiskt likvärdiga. Det spelade ingen roll hur dessa två ersättningskrav etiketterades kontraktsrättsligt, som värdeminskning eller som avhjälpandekostnad för felen. Det var ändå processuellt sett samma sak. Likaså har ogillande av ett yrkande om återbetalning av köpeskillingen mot återlämnande av egendomen (hävning) ansetts hindra ett yrkande i en ny rättegång om avdrag på köpeskillingen, under förutsättning att det är fråga om samma fel (se NJA 1994 s. 23, jfr NJA 1995 s. 610).

En talan som ska säkerställa att käranden återfår den fulla förfoganderätten till sin egendom och en talan som går ut på att äganderätten till egendomen ersätts av en penningfordran mot svaranden är emellertid artschilda. Dessa två rättsföljder är inte i rättsligt – och därmed inte heller i ekonomiskt – hänseende likvärdiga utan i själva verket helt annorlunda. Det gäller även med beaktande av de regler och avtalsvillkor som kan vara tillämpliga vid bestämmandet av storleken på ersättningsfordringen och som kan leda till att denna anses motsvara egendomens marknadsvärde. Inte heller är rättsföljderna alternativa på samma sätt som de var i ”Marmorarbetet i Falkenberg” (och i 1994 års rättsfall). Till skillnad från där finns det inte någon omedelbar valrätt för käranden när det gäller rättsföljderna. En rätt till värdeersättning förutsätter att

ett grundat krav på återlämnande inte har följts och det faktiska saksammanhanget är inte detsamma; ytterligare omständigheter måste normalt tillkomma för att ersättningsrätten ska föreligga.

”Marmorarbetet i Falkenberg” är alltså inte av avgörande betydelse för frågan i målet, den princip som uttalas i det rättsfallet framstår inte som ändamålsenlig här. I stället bör målet bedömas utifrån vad som traditionellt har ansetts gälla för den negativa rättskraften i en situation som denna.

I enlighet med detta sedvanliga synsätt kan man rimligen inte kräva att käranden i den första rättegången ska lägga fram även ett anspråk på ersättning för egendomen, ett yrkande som ändå blir meningslöst om huvudanspråket om att få egendomen utgiven bifalls och som dessutom riskerar att drabbas av rättskraften. En säker, klar och enkel processrättslig ordning uppnås bara om käranden får avvakta och först se om han får tillbaka egendomen – frivilligt eller inte – efter den första domen innan han bestämmer sig för om det finns förutsättningar för att begära ersättning för dess värde i en ny rättegång. Svarandens intresse tillgodoses genom att en ogillande dom i en första rättegång om utlämnande har prejudiciell verkan om käranden ändå skulle vilja inleda en ny rättegång om skadestånd för förlusten.

Slutsatsen av det sagda är att de båda anspråken måste anses röra olika saker i den mening som avses i 17 kap. 11 § rättegångsbalken. Det finns därför inte skäl att gå in på betydelsen av eventuella efterkommande problem med genomförandet av en verkställighetsåtgärd, som ju kan bero på svårutredda omständigheter och praktiska och resursmässiga förutsättningar i det enskilda fallet, och på läran om *facta supervenientia*.

I den första rättegången om återlämnande av ringen kan alltså inte anses ha avgjorts också om BT har rätt till ersättning för förlust av ringens värde. Den första domen utgör inte processhinder för den talan som han nu vill föra om skadestånd. Hovrättens beslut ska därför fastställas.

Det kan tilläggas att detta får till följd att det inte heller torde föreligga rättegångshinder i form av litispendens i denna situation. En rättegång om utfående av viss egendom hindrar då i och för sig inte att en talan om ersättning för förlust av egendomens värde tas upp till prövning (och naturligtvis inte heller för följdskador på grund av förlusten). Men de båda käromålen får i så fall handläggas tillsammans. Eller så kan det ena målet vilandeförklaras i avvaktan på att det andra avgörs i enlighet med de regler som gäller för detta. De frågor om förhållandet mellan anspråken som kan komma upp kan lösas med processledning och en materiell bedömning.

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Jonas Malmberg är skiljaktig i fråga om motiveringen och anför följande.

Jag ansluter mig till domskälen under punkterna 1–22, men anser att skälen ska ha följande lydelse från och med punkten 23.

23. En bifallande dom på fullgörelse innebär att käranden på grund av domen har ett krav på svaranden att fullgöra det som framgår av domslutet. En betalningsdom har alltså den rättsföljden att svaranden på grund av domen ska betala det i domslutet angivna beloppet till käranden. Motsvarande gäller om det enligt domslutet är fråga om en naturafullgörelse, t.ex. att fullgöra ett köp genom att avlämna en vara, att avhjälpa ett fel eller att överlämna viss egendom.

24. Om en part underlåter att fullgöra en naturaförpliktelse som åligger honom eller henne kan underlåtelserna vara en omständighet som ger motparten rätt att göra gällande andra rättsföljder. Om säljaren är skyldig att avlämna varan men underlåter att göra det, får köparen normalt häva köpet och kräva skadestånd (jfr 22 § köplagen). Om säljaren är skyldig att avhjälpa ett fel men underlåter att göra det, får köparen kräva prisavdrag eller hävning (jfr 37 § köplagen och även ”Det andra bolaget” NJA 2014 s. 960 p. 28). Om den som är skyldig att överlämna viss egendom till ägaren underlåter att göra det, kan han eller hon bli skyldig att ersätta ägaren för egendomens värde. I ingen av de angivna exemplen krävs för t.ex. ersättningsskyldighet att det funnits hinder att fullgöra naturaförpliktelsen. Tvärtom kan det förhållandet att det funnits hinder att fullgöra naturaförpliktelsen i vissa fall utesluta andra rättsföljder.

25. Om en svarande i domslutet ålagts att avlämna en vara, att avhjälpa ett fel eller att överlämna viss egendom men inte gör det, är de rättsföljder som beskrevs i föregående stycke att se som alternativa och ekonomiskt likvärdiga

i rättskraftshänseende (se p. 14–20). Omständigheten att svaranden inte fullgjort sina åligganden enligt domslutet är dock något som inträffat efter den första rättegången och som är av omedelbar betydelse för den alternativa rättsföljden. Det är alltså fråga om ett relevant rättsfaktum som inträffat efter den första rättegången (se p. 22).

26. Det skulle vara orimligt om käranden inte skulle kunna framställa anspråk mot svaranden för att denne inte fullgjort sina skyldigheter enligt domslutet. Käranden hade inte kunnat undanröja risken för att hamna i den situationen genom att i den första rättegången framställa ett andrahandsyrkande om t.ex. ersättning för egendomens värde för det fall att yrkandet om överlämnande inte bifalls. Ett sådant yrkande kommer ju inte att prövas om käranden får bifall till yrkandet om utfående av egendomen. Att käranden kan ha anledning att i andra hand framställa ett yrkande om ersättning för att säkerställa sin rätt för det fall att yrkandet om utfående inte bifalls är en annan sak.

Bedömningen i detta fall

27. BTs talan om ersättning för ringens värde är alternativ och ekonomiskt likvärdig med talan om återlämnande av ringen (se p. 16 och 18). Hans skadeståndstalan rör därför samma sak som hans tidigare talan. Talan kan därför endast tas upp om det finns någon efterföljande omständighet som begränsar rättskraften i tiden.

28. Den aktuella talan grundas på att BÄ underlåtit att fullgöra sin skyldighet enligt domslutet att återlämna ringen. Denna omständighet har karaktär av ett rättsfaktum som är nytt och relevant för BTs talan. Det finns därför inte något hinder mot att ta upp hans talan om ersättning till prövning.

29. Överklagandet ska därmed avslås.

30. Frågan om rättegångskostnaderna i hovrätten och Högsta domstolen ska prövas av tingsrätten i samband med målet efter dess återupptagande (se 18 kap. 15 § tredje stycket rättegångsbalken).
